

JOSEPH E. STIGLITZ

Güney Afrika isyanlarında

Uluslararası yatırım anlaşmaları yine haberlere konu oldu. ABD şu aralar görüşülmekte olan biri Atlantik'e, diğeri ise Pasifik'e köprü kuran iki büyük sözde "ortaklık" anlaşması kapsamında güçlü bir yatırım paketi uygulamaya çalışıyor. Ama bu adımlara karşı giderek artan bir muhalefet var.

Güney Afrika, ırkçılık sonrası dönemin başlarında imzaladığı yatırım anlaşmalarını otomatik olarak yenilemekten vazgeçmeye karar verdi ve bazılarının feshedileceğini duyurdu. Ekvador ve Venezuela kendi anlaşmalarını zaten feshetmişti. Hindistan, ABD ile bir yatırım anlaşmasını ancak ihtilafların çözümü mekanizmasının değiştirilmesi şartıyla imzalayacağını söylüyor. Brezilya ise zaten hiçbir zaman böyle bir anlaşma imzalamadı.

Görüldüğü üzere direnç için yeterince sebep var. ABD içinde bile, işçi sendikaları ve çevre, sağlık, kalkınma ile diğer alanlardaki sivil toplum örgütleri ABD'nin önerdiği anlaşmalara itiraz etti.

Bu anlaşmalar gelişmekte olan ülkelerin kendi çevrelerini maden şirketlerinden ve diğer şirketlerden; kendi vatandaşlarını ölüme ve hastalığa yol açan bir ürünü bilerek tedarik eden tütün firmalarından ve kendi ekonomilerini 2008'deki

küresel mali krizde büyük rol oynayan yıkıcı finans ürünlerinden koruma becerisine önemli oranda ket vuracaktır. Bunlar hükümetleri, mali piyasalarda sık sık kargaşa yaratan ve gelişmekte olan ülkelerde krizleri alevlendiren istikrar bozucu kısa vadeli sermaye akışlarını geçici olarak kontrol altına almaktan bile alıkoyar. Aslında bu anlaşmalar borç yapılandırmasından pozitif ayrımcılığa kadar hükümet eylemlerine meydan okumak için kullanılmaktadır.

Bu anlaşmaları savunanlar bunların mülkiyet haklarını korumak için gerekli olduğunu iddia etmektedir. Ama Güney Afrika gibi ülkelerde zaten mülkiyet hakları anayasanın teminatı altındadır. Yabancılara ait mülkiyetin, bir ülkenin kendi vatandaşlarına ait mülkiyetten daha iyi korunması için bir sebep yoktur.

Ayrıca, eğer Güney Afrika'nın verdiği mülkiyet haklarını koruma taahhüdü konusunda yatırımcıları ikna etmek için anayasal teminat yeterli olmazsa, yabancılar Dünya Banka-

Joseph E. Stiglitz, Columbia Üniversitesi'nde Profesör ve Nobel Ekonomi Ödülü sahibidir. Son kitabı The Price of Inequality How Today's Divided Society Endangers our Future - Eşitsizliğin Bedeli: Günümüzün Bölünmüş Toplumu Geleceğimizi Nasıl Tehdit Ediyor ismini taşımaktadır.

sı bünyesindeki Çok Taraflı Yatırım Garantisi Kurumu'nun veya bu tür sigortalar yapan diğer ulusal kuruluşların kamulaştırma sigortasından her zaman yararlanabilir. Örneğin Amerikalılar Denizaşırı Özel Yatırım Kuruluşu'ndan sigorta satın alabilir.

Ama yatırım anlaşmalarına destek verenlerin derdi de aslında mülkiyet haklarını korumak değil. Asıl amaç hükümetlerin kurumları düzenleme ve vergilendirme imkânını kısıtlamak. Yani sadece hakları korumak değil, sorumluluk yüklemeye imkânını kısıtlamak. Kurumlar açık siyasi süreçle elde edemediklerini, gizlice görüşülen ticari anlaşmalar yoluyla, el altından elde etmeye çalışıyor.

Bunun yabancı firmaları koruma amaçlı olduğu fikri bile kandırmaca. Merkezi A ülkesinde olan firmalar B ülkesinde bir yan kuruluş açarak, A ülkesinin hükümetini dava edebilir. Örneğin, ABD mahkemelerinde daima, yönetmeliklerdeki değişikliklere bağlı kâr kaybı nedeniyle kurumlara tazminat verilmesi gerekmediği yönünde karar verilmiştir (sözde düzenleyici bir kabul), ama tipik yatırım anlaşması kapsamında, yabancı bir firma (ya da yabancı bir yan kuruluş aracılığıyla iş yapan bir ABD firması) tazminat talep edebilir!

Daha kötüsü, yatırım anlaşmaları sayesinde firmalar hükümetlere tamamen mantıklı ve sadece düzenleme amaçlı değişiklikler üzerinden, örneğin tütün kullanımını kısıtlayan bir yönetmelik sebebiyle bir sigara şirketinin kârı azaldığı zaman bile dava açabilir. Güney Afrika'da bir firma, resmi ırkçılık mirasına yönelik programların kendi kâr zarar tablosuna zarar verdiğine inanırsa dava açabilir.

YATIRIM ANLAŞMALARINI DEMOKRATİK KARAR VERME SÜRECİNİ TEHDİT EDİYOR

Çoktandır süregelen ve "devletin yargı dokunulmazlığı" olarak bilinen bir varsayım var;

devletler ancak sınırlı koşullar altında dava edilebilir. Fakat ABD tarafından desteklenenlere benzer yatırım anlaşmalarına göre gelişmekte olan ülkeler bu varsayımdan vazgeçmeli ve 21. yüzyıl demokrasilerinde olması beklenenlerin çok gerisinde kalmış prosedürlere göre verilen kararları kabul etmelidir. Bu prosedürlerin keyfi ve değişken olduğu, farklı jürilerce verilmiş uyumsuz kararları uzlaştırmanın sistemli bir yolunu içermediği kanıtlanmıştır. Taraftarlar yatırım anlaşmalarının belirsizliği azalttığını iddia etse de, bu anlaşmalardaki hükümlerin muğlaklığı ve birbiriyle çelişen yorumlamaları aslında belirsizliği artırmıştır.

Bu tür yatırım anlaşmaları imzalayan ülkeler ağır bedel ödemiştir. Bazıları muazzam davalara taraf olmuş ve muazzam ödemeler yapmıştır. Ülkelerin daha önceki demokratik olmayan ve yolsuzluk yapan hükümetlerince, imzalanmış anlaşmaların lağvedilmeleri önerilse de, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve diğer çok taraflı kuruluşlarca saygı gösterilmesi talep edilmiştir.

Gelişmekte olan ülke hükümetleri (son 15 yıldır oldukça yaygınlaşmış olan) davaları kazansa da, dava masrafları çok fazladır. Buradaki asıl amaç kurumlara yönetmelikler, vergiler ve başka sorumluluklar yükleyerek vatandaşların menfaatlerini koruma ve geliştirme yolunda hükümetlerin gösterdiği yasal çabaları dondurmaktır.

Ayrıca, bu anlaşmaları imzalayacak kadar akılsız olan gelişmekte olan ülkelere gösterilecek kanıt da elde edilecek faydanın yok denecek kadar az olmasıdır. Güney Afrika'nın gözden geçirmesinde, anlaşma imzalanan ülkelere önemli yatırımlar elde edilmezken anlaşma imzalanmayan ülkelere önemli yatırımlar elde edildiği tespit edilmiştir.

Yatırım anlaşmalarını dikkatle inceleyen Güney Afrika'nın bunların, en azından, tekrar müzakere edilmesi gerektiğine karar vermiş olması şaşırtıcı değildir. Bunun yapılması yatırım karşıtlığı değil, kalkınma taraftarlığıdır. Ve eğer Güney Afrika hükümeti ülkenin ekonomisine ve vatandaşlarına en iyi şekilde hizmet edecek politikalar izlemek istiyorsa bu şarttır.

Aslında, Güney Afrika yatırımcılara sunulan korumaları yerel yasalar aracılığıyla netleştirerek, 1996 yılında yeni anayasayı kabul ettiğinden bu yana hep yaptığı gibi, hukuk devletine bağlılığını bir kez daha kanıtıyor. Demokratik karar verme sürecini en fazla tehdit eden şeyler, yatırım anlaşmalarının kendileridir.

Güney Afrika tebrik edilmelidir. Umuyoruz ki diğer ülkeler de aynı şeyi yapar.

Güney Afrika yatırımcılara sunulan korumaları yerel yasalar aracılığıyla netleştirerek, 1996 yılında yeni anayasayı kabul ettiğinden bu yana hep yaptığı gibi, hukuk devletine bağlılığını bir kez daha kanıtıyor.

Demokratik karar verme sürecini en fazla tehdit eden şeyler, yatırım anlaşmalarının kendileridir.

Telif Hakkı: Project Syndicate, 2013.
www.project-syndicate.org